

Episoden viser, at to fremstående nordiske statsmænd (og hovedparten af deres kolleger) reagerede på samme måde i to ensartede situationer. Parallelliteten kan endda trækkes endnu videre, fordi det i begge tilfælde var tvivlsomt, om Tyskland var parat til at sætte militær magt bag sine krav. Men dette var ikke afgørende. Det afgørende derimod var, at den danske regering den 5. august 1914 og den svenske den 18. juni 1940 og den 22. juni 1941 *folte* at de havde kniven på struben, og at de da reagerede ens.

Det er interessant at læse, at dr. Carlgren, der ellers med kølig objektivitet har gennemført denne officielle skildring af Sveriges udenrigspolitik mellem 1939 og 1945, ikke viger tilbage fra at fremsætte sin egen vurdering netop på dette punkt. Det hedder i det afsluttende kapitel: »I stormakternas handlingsmønster vægde altså ... respekt för aktuell maktbalans og aktuella maktinteressen vida över respekt för neutralitet och neutralitetsregler. Ett litet land, som ville med bevarad frihet och självständighet överleva ett världskrig, måste i förekommande fall tillämpa motsvarande värderingar«. Gennem læsningen af bogen får man også en tydelig fornemmelse af dr. Carlgrens beundring for de to realpolitikere Christian Günther og K. G. Westman og en tilsvarende despekt for den mere stemningsbetonede Richard Sandler.

Da krigen for alvor begyndte at gå Tyskland imod, kunne Sverige med sin elastiske politik begynde at tage nogle af de indrømmelser tilbage, det havde måttet give tyskerne, da de stod på deres magts højde. I august 1943 blev permittenttrafikken standset uden at regeringen i Berlin formåede at gøre noget ved det.

Det er en ypperlig fremstilling, dr. Carlgren har givet os i dette store værk om svensk udenrigspolitik under den anden verdenskrig. Den er omfattende i sin fremlægning af materialet, indgående i sine analyser af de afgørende episoder, og den er skrevet i en behagelig klar og nøgtern stil. Med dette værk er en væsentlig brik i vor viden om Nordens skæbne under krigen faldet på plads. Det er muligt, at fremtiden vil bringe enkeltstudier, der kan meddele nye detaljer om den svenske regerings udenrigspolitik, men hovedlinierne skulle nu ligge klart trukket op.

Viggo Sjøqvist

Aage Trommer: Jernbanesabotagen i Danmark under den anden verdenskrig. En krigshistorisk undersøgelse. Odense University Press. Odense 1971. 323 s. Kr. 60:- ÷ moms.

Från hösten 1942 och fram till det andra världskrigets slut – med en kulminering under den sista krigsvintern – spelade sabotaget mot tyska järnvägstransporter en central och uppmärksam roll i den danska mot-

ståndsrelsens aktivitet. Det har framhållits som en betydelsefull insats i kampen mot tyskarna. I sin avhandling driver emellertid Aage Trommer tesen att järnvägssabotaget i Danmark starkt övervärderats till sin militära betydelse. Attacken på en tidigare uppfattning kombineras med en granskning och utsovring av material som denna uppfattning bygger på. Avhandlingens betydelse ligger således på två plan och består dels i en kritik av grundvalarna för en tidigare uppfattning, dels i ett försök att etablera en ny uppfattning. I den livliga diskussion som följt på Trommers avhandling är det den sistnämnda aspekten som stått i centrum för uppmärksamheten.¹ Även i det första avseendet aktualiserar emellertid avhandlingen en viktig problematik som inte bör tappas bort.

Trommer hävdar (s. 186–188) att grunden till en övervärdering av sabotagets betydelse bl a i Danmark delvis lagts av den brittiska organisationen Special Operations Executive (SOE). I maj 1940 bildades denna i syfte att bli en fjärde försvarsgren med uppgift att centralt understödja och leda underjordisk verksamhet i de av tyskarna ockuperade länderna. SOE framhävde vissa enstaka lyckade danska sabotageaktioner och lät dessa bli typiska för verksamheten. Trommer förklarar detta med att SOE hade behov av att försvara sitt existensberättigande och hävda sig i en hård konkurrens om anslag och resurstilldelningar. Det gällde därför att visa att sabotageverksamheten var effektiv. Kollektiva minnen från motståndsrörelserna i de olika länderna, också inriktade på att framhålla och generalisera betydelsen av sabotaget utifrån enstaka höjdpunkter, fick i historieskrivningen stödja och komplettera denna bild.

Det andra världskriget och de omvälvningar som följde i krigets spår skapade självfallet ett djupt känslomässigt engagemang hos den generation, som oplevde kriget och hos många grupper ett starkt behov av att framhäva, försvara eller överskylda den egna insatsen i kriget. Rec. har haft anledning uppmärksamma problemet särskilt när det gäller historieskrivningen hos den förlorande sidan. Trommers synpunkt gäller den vinnande sidan. Det hade varit värdefullt om han närmare hade kunnat rekonstruera hur bilden av sabotaget byggts upp och vilka faktorer som påverkat den. Den ansats han gör är emellertid förtjänt av uppmärksamhet. Ytterst gäller frågan vetenskapens självständighet och objektivitet. Detta är ett mycket angeläget och viktigt problem – även om den debatt som spirat under senare år har avslöjat starka hämningar inom historieämnet och en svårighet att överhuvud erkänna problemets relevans.

¹ Trommers avhandling är utförligt recenserad av opponenterna Tage Kaarsted och Jörgen Weibull i resp. *Historie*, 9, 1970–72, s. 472–84, och *Scandia*, 37, 1971, s. 466–84. Bland övriga recensioner se t ex Aage Deleuran i *Dagbladet* 7.10.1971, Paul Holt i *Kristeligt Dagblad* 29.10.1971, Alfred Jensen i *Land og Folk* 11.11.1971, Hans Kirchhoff i *Politiken* 25.10.1971 och Børge Outze i *Information* 29.10.1971.

I detta sammanhang förtjänar också Trommers iakttagelser på en annan punkt att observeras. Han granskar i en utredning – tyvärr placerad perifert i en not (not 91 s 262) – ett uppmärksammat östtyskt arbete om guerillakrigföringen under det andra världskriget, nämligen Heinz Kühnrich, *Der Partisanenkrieg in Europa 1939–1945*. Trommer visar hur på flera punkter detta arbete anger grovt felaktiga uppgifter beträffande omfattningen av järnvägssabotaget i Danmark och demonstrerar hur detta har sin bakgrund i att uppgifter kritiklöst övertagits, missförståtts, och vandrat vidare från arbete till arbete. C. M. Woodhouse har i en kritisk granskning av guerillakrigföringen i Grekland under det andra världskriget anfört ett liknande fall, där överdrivna uppgifter från en guerillaaktion under ytterligare påspädning vandrat över i den officiella engelska krigshistorien. Exemplet kan mångfaldigas från rec:s egen forskningserfarenhet. De visar hur det ligger mycket sanning i den sentens varmed Woodhouse kommenterar sitt exempel: »Historien upprepar sig. Historieskrivare upprepa varandra.»²

Trommer försöker skapa en fast grund för en ny och annorlunda bedömning av järnvägssabotagets effekt genom att bygga på ett exakt siffermaterial. Detta får han fram med hjälp av de danska järnvägarnas (DSB:s) bevarade arkivalier i form av tidtabeller, körplaner, etc. Resultatet har som ovan antytts redan kommenterats livligt. Några synpunkter kan emellertid fogas till debatten. I centrum för sin undersökning ställer Trommer s.k. »Bewegungen«, större transportvågor i allmänhet omfattande 20–30 tåg, vilka överförde samlade tyska enheter. Under sommaren och hösten 1944 – dvs efter invasionen i väster och den tyska reträtten på Nordkalotten – fram t o m januari 1945 utfördes 17 sydgående Bewegungen, i allmänhet omfattande en division eller mera, varigenom förband överfördes från Norge och Danmark till östfronten eller till den nya fronten i väster. De kan i allmänhet kombineras med kritiska faser i frontutvecklingen. Vare sig de utgick från Norge eller Danmark passerade transporterna Jylland och gränsstationerna Padborg eller Tönder. Trommer söker mäta sabotagets effekt genom att undersöka hur mycket dessa sydgående Bewegungen försenades på sin väg genom Danmark. Detta gör han genom att jämföra tågens ankomsttid till Padborg eller Tönder med i deras körplan angiven ankomsttid. Skillnaden blir för perioden 1944 – januari 1945 i flertalet fall mycket obetydlig och utgör endast i tre fall mer än några få timmar.

Under tiden februari 1945 till krigsslutet utfördes ytterligare ungefär lika många sydgående Bewegungen om än mot periodens slut av min-

² C. M. Woodhouse: »Zur Geschichte der Resistance in Griechenland«, Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte, 6, 1958, s. 138–50.

skande storleksordning. De två första av dessa råkade ut för betydande förseningar (på ett till tre dygn) men för övrigt är tidsskillnaderna även för denna period obetydliga trots en stor ökning i antalet sabotage. Trommer drar härav slutsatsen att järnvägssabotagets militära effekt var ringa.

Gentemot hans metod har kritiken anmärkt att Trommer genomfört en alltför långtgående fragmentering av problemet om det danska järnvägssabotaget genom att koncentrera sig på *Bewegungen* och man har ifrågasatt räckvidden av de slutsatser som kan dras på grundval av deras förseningar. Jörgen Weibull har därvid påpekat, att betydande tidsmarginaler var inkalkylerade i körplanerna. Mycket god tid var beräknad för ilastningar etc och tågens genomsnittshastighet var således mycket låg. Enligt Weibull kan därmed förseningar ha diskonterats och dolts i körplanerna.³ Trommer har genmält, att tågen hade karaktären av godståg och att de framfördes med godstågs (normala) fart. Han bygger därvid på en instruktion (»særtogsanmeldelse«) gällande från den 1 februari 1945, vilken han i sitt genmäle jämför med en tidtabell för godståg av år 1935. Denna jämförelse visar nära överensstämmelse.⁴

I detta sammanhang kan det vara av intresse att anföra en mycket uppmärksam handbok för civilmotstånd vid ockupation som utarbetats av den schweiziska majoren Hans von Dach på grundval av ett systematisk utnyttjande av tidigare erfarenheter bl a från andra världskriget. Dach skriver:

“As a counter measure against railroad sabotage, the enemy will reduce speed limits for trains. Consequently, normally only the engine and the first three or four cars will be derailed; this reduces damage to the railway bed and to the rolling stock. – But don't be too depressed. By virtue of the reduced speed limit you will still obtain the following results, even though results are not immediately visible: longer use of lines by increased travel of trains; a reduction in line efficiency when adding up these individual delays”.⁵

Dachs uppgift ger en antydning om att existensen eller frånvaron av hastighetsbegränsningar kan vara en viktig målstock för att mäta sabotagets effekt resp. brist på effekt. Här erbjuder sig således eventuellt en kompletterande möjlighet att genom en jämförelse mellan körplaner från flera olika tidpunkter under kriget indirekta avläsa sabotagets verkan.

³ Scandia, 37, 1971, s. 473 f.

⁴ Scandia, 38, 1972, s. 242–43.

⁵ Hans von Dach, *Total Resistance: Swiss Army Guide to Guerilla Warfare and Underground Operations*, Boulder 1965, s. 55. Detta är en översättning efter det schweiziska originalet som bär titeln *Der totale Widerstand; Kleinkriegsanleitung für jedermann* och som hittills utkommit i tre olika upplagor (1957, 1958 och 1966).

De tyska och danska myndigheternas dispositioner och säkerhetsåtgärder framträder emellertid ganska otydligt i Trommers undersökning. Han ser varaktigheten av ett linjeavbrott uteslutande som »en funktion af effekten af den eller de sabotageaktioner, der havde fremkaldt den« (s. 45). En utförlig beräkning (s. 46 ff) av sprängningseffekten åskådliggör hur rälssprängningar i september-oktober 1944, dvs när sabotaget kom i gång på allvar, genomsnittligt resulterade i trafikavbrott på 5 timmar, ökande till 9 timmar i mars-april 1945. Motsvarande effekt av urspårningsaktioner uppgick sommaren 1944 till 2-4 timmar för att stiga till 12 timmar våren 1945 (de gav alltså i allmänhet större effekt, under de sista månaderna angiven till 30 % högre än aktioner mot räls och växlar). Trommer nämner därvid att variationerna var mycket stora och att de också visade en starkt stigande tendens. Han förklarar dem (s. 48 f) med att det fanns stora skillnader mellan olika sabotagegruppers erfarenhet och effektivitet, särskilt mot slutet av kriget.

Även i detta sammanhang ger Dach en intressant uppgift. Han förklarar: »A simple break in the track will, on the average, result in interruption of traffic: five to six hours for main lines (normally repaired at once by the enemy); six to eight hours for secondary lines (longer interruption since not repaired at once by enemy); twelve to thirteen hours by train derailments on main and secondary lines.«⁶ Avbrottets längd kan således också vara en funktion av den betydelse motparten tillmätt resp. järnvägslinje samt av de resurser han för tillfället förfogat över. Trommer nämner (s. 20) att tågen bestod av tyska vagnar och lok samt (s. 37 ff) att tyskarna i ökande grad övertog bevakningen av de danska järnvägslinjerna. Han ger också upplysningen (s. 40) att det som regel var danska järnvägsmyndigheter och dansk personal som svarade för reparationerna. Sabotaget behövde således ej, i varje fall inte direkt, belasta tyskarnas reparationsresurser. Man får vidare veta (s. 20) att gången vanligen var den att en speciellt inrättad tysk instans (»der Bahnvollmächtigter«) framförde begäran om överförandet av en Bewegung till DSB:s 2. distrikt i Århus. Därefter var det en uppgift för distriktets tågkontor att inpassa tågen i den övriga trafiken. Vi får emellertid intet närmare veta om de krav och förhandlingar som föregick transportererna. I vilken utsträckning kunde man omedelbart tillmötesgå en tysk begäran och hur ansträngdes de danska järnvägarnas reparationsresurser genom sabotaget? Det finns här en rad av faktorer att ta hänsyn till. Frågan om sabotagets effekter såväl som om de orsaker som betingade dessa synes med andra ord beröra ett stort och komplext område.

Detta aktualiserar en annan synpunkt i kritiken av Trommers avhandling, nämligen att materialgenomgången varit väl snäv och att det vore

⁶ Ibid., s. 54.

angeläget att dra in mera utländskt material i undersökningen.⁷ Trommer har förtjänsten att ha tillfört forskningen ett stort och viktigt material genom sin bearbetning av DSB:s arkivalier. Han har också utnyttjat tio privata arkiv från den danska motståndsrörelsen. Vidare har Trommer använt sig av kopior av tyska dokument som Rigsarkivet förvärvat, närmare bestämt dess samlingar av militära dokument. Däremot har han inte åberopat material från Auswärtiges Amt, trots att detta var starkt inkopplat på utvecklingen i Danmark. Samma år som Trommers bok utkom posthumt Erich Thomsens avhandling *Deutsche Besatzungspolitik in Dänemark 1940–1945*.⁸ Till skillnad från Trommers undersökning utnyttjar den i rikt mått material från Auswärtiges Amt, både dessa eget arkiv och kopiorna i Rigsarkivet. Bland dem som åberopas lägger man särskilt märke till ett aktband med titeln »Sabotage in Dänemark 1944« och ett annat med titeln »Sabotagebekämpfung in Dänemark 1942–43« (det innehåller trots titeln också material från 1944).⁹ En genomgång som rec. gjort av dessa båda aktband gav inget mera sensationellt resultat.¹⁰ I det förra aktbandet återfinns emellertid en rapport angående sprängningen av en sabotageorganisation i Jylland som vi strax skall återkomma till. Av tyska aktutgåvor anför Trommer krigsdagboken från Oberkommando der Wehrmacht (OKW), delarna III och IV, som belyser perioden 1943–45.¹¹ Med hjälp av utdrag fogade till dagboksutgåvan citerar Trommer flera gånger (i noterna 64–65, s. 260) konferenser mellan Hitler och den tyske marinchefen år 1945. Utdragen är hämtade från marinchefens konferensredogörelser. Dessa föreligger utgivna i sin helhet.¹²

⁷ Kaarsted efterlyser ett utnyttjande av tyska divisionsarkiv och ger exempel på relevant nutidshistorisk och krigsvetenskaplig litteratur som Trommer missat. Kirchhoff pekar allmänt på avsaknaden av internt engelskt och tyskt aktmaterial för belysning av avhandlingens problematik.

⁸ Utgiven som Nr 4 i serien *Studien zur modernen Geschichte*, Düsseldorf 1971.

⁹ Rigsarkivet, Köbenhavn: AA 223, 229.

¹⁰ Rec. har därvid använt sig av de ovan citerade kopiorna i Rigsarkivets tyska kopiesamling.

¹¹ I en kritisk kommentar framhåller Trommer (s. 243) beträffande dagboken att användningen av den »vaskeliggöres av det forhold att dele av den først er blevet udarbejdet efter krigen.« Han åsyftar uppenbarligen att vissa supplerande översikter till krigsdagboken, vilka medtagits i utgåvan, utarbetades av dess författare och utgivare, Percy-Ernst Schramm, först efter krigsslutet. I noterna 69 och 70 (s. 261) åberopar Trommer emellertid efter varandra ickesamtida resp. samtida delar av krigsdagboken utan att detta klargöres för läsaren. Se *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab)*, Bd. IV:2, ed. Percy-Ernst Schramm, Frankfurt am Main 1961, s. 1286 f–1339. Jfr även Trommers avhandling, not 305 (s. 281).

¹² En amerikansk utgåva bär titeln *Fuehrer Conferences on Matters Dealing with the German Navy*, Office of Naval Intelligence, Navy Dep., Washington 1947. En engelsk utgåva publicerades följande år i *Brassey's Naval Annual* under titeln *Fuehrer Conferences on Naval Affairs 1939–1945*. (Numera föreligger också en

Redan en hastig genomgång visar att de liksom andra tyska aktutgåvor erbjuder åtskilligt av relevans för Trommers framställning. Detta kan vi exemplifiera.

Till grund för sin studie lägger Trommer uppfattningen att endast sydgående *Bewegungen* var lönande mål för sabotaget. Han låter undersökningen utmynna i en kritik mot inriktningen av det danska järnvägs-sabotaget. I en »taktisk evaluering af jernbanesabotagen« framhåller Trommer (s. 169 ff) att denna kritik inte utgör någon »nedvärdering af sabotagegrupperne eller nogen dom over deres indsats.« Han hävdar emellertid att sabotageverksamheten utmärktes av brist på militär sakkunskap, att den var dåligt koordinerad och att den borde ha varit mera koncentrerad till den östjydska järnvägslinjen och till där framförda, sydgående *Bewegungen* för att uppnå effekt.

Sommaren och hösten 1944 utfördes också tre nordgående *Bewegungen* i riktning från Tyskland till Danmark. Syftet med dessa var att ge en viss ersättning för trupper som drogs bort från Jylland. I detta sammanhang nämner Trommer (s. 32) att man från tysk sida inte vågade se bort från risken för en allierad invasion i Danmark förrän under krigets sista månad. Han framhåller emellertid (s. 24) – närmare bestämt i samband med omnämmandet av en nordgående *Bewegung* i mars 1944 – att Danmark »både før og siden kun var strategisk bagland, og det derfor var ligegyldigt, om tropper til indsættelse her blev sinket eller ej.« Uppgiften om den tyska oron för en invasion i Danmark bygger enligt hänvisningar (not 69) på en odetaljerad, summarisk översikt, vilken i efterhand fogats till OKW:s krigsdagbok.¹³ Det är emellertid möjligt att få fram mera exakta angivelser.

Den norra flanken – dvs Danmark, Norge samt Finland – och dess roll i den tyska strategin har gjort till föremål för en ingående undersökning av Earl Ziemke, vilken man förgäves efterlyser i Trommers litteraturförteckning. Ziemke framhåller allmänt Hitlers höga värdering av Norges strategiska betydelse, vilken fick honom att hysa en kronisk fruktan för en allierad invasion där. Mera konkret nämns oron för en invasion i början av åren 1942 och 1943 samt vid årsskiftet 1943–44.¹⁴ Närmare upplysningar om tyskarnas syn på Danmark och Norge kan hämtas ur marinchefens ovannämnda konferensredogörelser. Således uttryckte Hitler den 7 februari 1942 till marinchefen sin uppfattning om Norges avgörande strategiska betydelse. Vid en konferens den 9–11 augusti 1943

tysk, utförligt kommenterad, utgåva. *Lagevorträge des Oberbefehlshabers der Kriegsmarine vor Hitler 1939–1945*, ed. Gerhard Wagner, München 1972.)

¹³ Jfr ovan not 11.

¹⁴ Earl F. Ziemke, *The German Northern Theater of Operations 1940–1945*, Department of the Army Pamphlet No 20–271, Washington 1959, s. 214 f, 252, 267.

framhöll marinchefen å sin sida Norge som ett möjligt mål för en allierad invasion. En notis från den 15 februari 1945 talar om att Hitler frågat marinchefen hur denne bedömde risken för en invasion i Norge eller Danmark men att marinchefen svarat att han för tillfället betraktade en sådan risk som liten. Trommer nämner (s. 25) att det under år 1943 pumpades in tyska trupper i Danmark så att antalet divisioner ökades från tre till sex. Denna förstärkning upprätthölls någorlunda konstant under det första halvåret 1944 samtidigt som stora kustbefästningsarbeten utfördes både i Danmark och Norge. Från den 3 november 1943 föreligger ett direktiv från Hitler beträffande faran för en invasion i väster. Däri anges Danmark som mål vid ett större allierat invasionsförsök. Detta motiveras med att de politiska och operativa verkningarna av ett lyckat invasionsföretag skulle vara störst där. Direktivet är tryckt som bilaga till den av Trommer använda del IV av OKW:s krigsdagbok.¹⁵ Enligt denna yttrade Hitler den 12 april 1944 bekymmer beträffande försvaret av Danmark. I samband med invasionen i Normandie väntade tyskarna en framstöt också mot Öresund och företog en koncentration av sjöstridskrafter till västra delen av Östersjön som preventivåtgärd. Den 30 augusti 1944 framhöll marinchefen i ett memorandum att man inte fick förlora möjligheten av invasion i Danmark ur sikte. Som tänkbart mål angav han området Skagen-Frederikshavn.¹⁶

Det finns således i aktutgåvor och bearbetningar åtskilliga hållpunkter för att man på tysk sida tillmätte Danmark och Norge mycket stor strategisk betydelse och in i det sista hyste oro för en allierad invasion där.

Woodhouse menar i sin ovan citerade uppsats rörande motståndsrörelsen i Grekland att den enda aktion av grekiska motståndsmän som hade större betydelse för det andra världskrigets operationer inträffade sommaren 1943. Den utgjorde då ett led i en avlänkings- och kamouflageaktion för att förbereda den allierade invasionen på Sicilien och i Italien. Ett omfattande angrepp på de grekiska huvudkommunikationslinjerna hade till syfte att lura tyskarna att tro att invasionen skulle äga rum i Grekland. Den uppnådde att invasionsförsvaret stärktes där och att trupper på så vis drogs undan från Italien.¹⁷ Det kan nu vara dags att gå till det tidigare nämnda dokumentet av år 1944 från Rigsarkivets tyska kopiesamlingar. Detta innehåller en rapport från Tysklands »Reichsbevollmächtigter«, Dr. Best, till Auswärtiges Amt den 23.6.1944 angående

¹⁵ Det återfinnes i denna på s. 1530 ff. Direktivet ingår även i en samlad utgåva av Hitlers direktiv till krigsmakten. Hitlers Weisungen für die Kriegführung 1939–1945: Dokumente des Oberkommandos der Wehrmacht, ed. Walther Hubatsch, Frankfurt am Main 1962, s. 233 ff.

¹⁶ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht, Bd. IV:1, ed. Percy-Ernst Schramm, Frankfurt am Main 1961, s. 923 f. Jfr. även Ziemke, s. 267 och Thomsen, s. 212 ff.

¹⁷ Woodhouse, s. 145.

upprullandet av en sabotagegrupp på södra Jylland den 26 maj 1944. Den gav besked om att den danska gruppen i förbindelse med engelska organisationer förberedde en omedelbar aktion vid en allierad invasion i Danmark. Aktionen skulle rikta sig mot telekommunikationsnätet och särskilt mot järnvägslinjerna för att hindra eller störa tyskarnas trupp-förflyttningar och underhållstjänst.

Medvetet eller omedvetet kan den danska sabotageaktiviteten ha bidragit till att underbygga den tyska oron för invasion i Skandinavien och därigenom till att binda trupper på den norra flanken. För att få upplysning om hur tyskarna såg på det danska järnvägssabotaget och vilka konsekvenser det fick vore det angeläget att tränga djupare ner i det tyska materialet. Även om Rigsarkivets samlingar av tyskt material är mycket omfattande är det dock fråga om ett urval. Skall man behandla en så speciell fråga som järnvägssabotaget är det viktigt att gå till själva de tyska arkiven. Därvid bör man inte bara vända sig till de mest uppmärksammade arkiven, således de från militären och Auswärtiges Amt. Av uppenbart intresse för Trommers tema vore en granskning av arkivet från det tyska transportministeriet, Reichsverkehrsministerium. Detta finnes tillgängligt i Deutsches Zentralarchiv, Potsdam (DDR) och är mycket omfattande. Kanske kunde man där få veta tex när tågen från Danmark anlände till fronten, i vilken utsträckning förseningar kunde köras in på de tyska sträckorna, överhuvud vilka åtgärder tyskarna vidtog för att hålla transporter i gång.¹⁸

När Trommer lägger tonvikten vid sydgående Bewegungen och kriticerar det danska järnvägssabotaget för dess spridning så hänger detta också samman med hans militärteoretiska föreställningsram. Trommer definierar inledningsvis (s. 11) järnvägssabotage så att »ligesom andre former for sabotage må den (järnvägssabotaget) principiellt ligestilles med luftkrigsførelsen som taktisk kampmiddel.« Han förklarar vidare (s. 11): »De taktiske muligheder og begrænsninger, der gør sig gældende ved anvendelse af fly, kort sagt hele luftkrigens taktiske problematik, kan, hvad virkningen på fjenden angår, umiddelbart overføres på sabotagen.« Under och efter det andra världskriget har det pågått en lidelsefull diskussion om den allierade flygkrigföringen mot Tyskland, bl a bombningen

¹⁸ Hitler yttrade vid en militär toppkonferens den 9 januari 1945 att han betraktade ett upprätthållande av järnvägstrafiken som livsviktigt ur militär synvinkel, utan vilket det inte gick att i längden föra krig. Han framhöll järnvägarna som förstarangens militära mål och betonade vikten av att tyskarna hittills förmått klara av svåra slag mot järnvägarna bl a tack vare överlägsen organisation och effektiv reparationstjänst. Detta ger en antydning om betydelsen av tyska motåtgärder. Hitlers Lagebesprechungen: Die Protokollfragmente seiner militärischen Konferenzen 1942–1945, ed. Helmut Heiber (Quellen und Darstellungen zur Zeitgeschichte, 10), Stuttgart 1962, s. 781–88.

av kommunikationslederna. Stridsfrågan har där varit om bombningarna skulle utföras enligt attritionsprincipen, dvs sikta till en långsam nedslitning av kommunikationsledningens kapacitet, eller följa interceptionsprincipen, dvs inriktas på ett snabbt slag mot i ett givet ögonblick rullande transporter. I sig är detta intet annat än den urgamla frågan om utmattnings- eller förintelsekrig. Trommer anammar den häftiga kritik som i flygkrigslitteraturen framförts mot attritionsprincipen. Han förklarar (s. 52 ff) att de allierades erfarenhet visade att attritionsbombardemang ej uppnådde eftersträvd taktisk effekt och konstaterar därefter: (s. 55) »Hvis man overfører disse erfaringer fra luftkrigen til dens pendant på landjorden, jernbanesabotagen, må konklusionen blive, at sabotageaktioner efter attrition-synspunktet er af meget tvivlsom værdi, mens alene interception-aktioner vil have mulighed for at opnå resultater af betydning.« Detta konstaterande skärps ytterligare längre fram i undersökningen. I en hopsummering, kallad »taktiske resultater« (s. 189 ff) slår Trommer fast beträffande attritionsprincipen att »det er sikkert, at anvendelse af princippet i sabotage er som at skyde elefanter med haglbøsser. Kun interceptionsabotage, der søger at ramme sit objekt præcist med hensyn til tid og sted, vil have reelle muligheder for at realisere sin hensigt.« Trommer bortser härvid ifrån att det finns en myckenhet samlad teori och erfarenhet beträffande den form av krig, vilken omväxlande går under beteckningen underjordisk verksamhet, irreguljärt krig, motståndsrörelse, krig utan fronter, partisanerkrig, guerillakrig osv och till vilken det danska järnvägssabotaget brukar föras.¹⁹ Ur den rika internationella litteraturen på området anför Trommer endast några få arbeten, övervägande av deskriptiv natur.²⁰ Detta är antagligen orsaken till att han söker teoretisk anknytning främst inom flygkrigsvetenskaplig litteratur.²¹

Trommer kritiserar den danska motståndsrörelsen för att den inte för-

¹⁹ För en utförlig bibliografi se t ex Werner Hahlweg, *Guerilla: Krig utan fronter*, Stockholm 1971 (originalets titel: *Guerilla: Krieg ohne Fronten*, Stuttgart 1968); Friedrich August Freiherr von der Heydte, *Der moderne Kleinkrieg als wehrpolitisches und militärisches Phänomen* (Würzburger wissenschaftliche Abhandlungen, Schriftenreihe des Instituts für Wehrrecht der Universität Würzburg, 3), Würzburg 1972; Hellmuth Rentsch, *Partisanenkampf: Erfahrungen und Lehren*, Frankfurt am Main 1961.

²⁰ Förutom Kühnricks ovan citerade arbete anför Trommer större undersökningar av bl a Waldis Redelis, Hans Luther och Paul Durand samt ett antal uppsatser av bl a Louis de Jong och R. B. Liddell Hart.

²¹ Som ett resultat av sin undersökning framhåller Trommer bl a nödvändigheten av att sabotage genomföres i nära koordinering med det reguljära kriget. Han hänvisar därvid (s. 191 f) till att Kühnricks och Liddell Hart framfört samma synpunkt. Att samverka med en reguljär stridskraft i ryggen är en viktig – om än inte oundgänglig – förutsättning för ett effektivt guerillakrig är en allmängiltig erfarenhet som betonats redan av en 1800-tals-teoretiker som Engels. Se Jehuda L. Wallach, *Kriegstheorien: Ihre Entwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1972, s. 265, 297. Jfr även Hahlweg, s. 229 f.

stått att uppnå en snabb interceptionsverkan genom att koncentrera och koordinera sabotaget i ett stort slag mot tyskarnas sydgående Bewegung. Flertalet teoretiker och praktiker på guerillakrigets område har emellertid betonat, att det till sin natur är och måste vara ett långvarigt utnöttningskrig. Enstaka blixttaktioner kan vara motiverade men tillhör undantagen.²² De framhåller också att guerillakrig är ett politiskt-militärt krig där de militära målen måste samordnas med de politiska.²³ Det är således en central uppgift att skapa och vidmakthålla en bred folklig motståndsvilja. Bl a för den skull är det önskvärt att sprida sabotage.²⁴ Trommer betonar (s. 171) beträffande de danska sabotörerna att de »først skulle begå en række fejltagelser, før de oparbejdede en fond af erfaring«. Han fastslår att »militært var de amatører«. Det är riktigt att de saknade erfarenhet i fråga om vanlig reguljär krigföring. Däremot var sabotörerna kanske inte utan föreställningar beträffande hur sabotage kan anläggas och uppnå framgång. Lawrence of Arabia visade genom sin insats under första världskriget på svagheter för en ockupationsmakt som hade att behärska ett vidsträckt område, på sabotagets betydelse som ett politiskt-militärt vapen och på den speciella betydelsen av järnvägssabotage mot fiendens förbindelseleder.²⁵ Lawrences böcker spreds under mellankrigstiden i ett flertal upplagor och översattes till många olika språk. »Seven Pillars of Wisdom« blev en populär lektyr för den generation som växte upp i slutet av 1930-talet och som bl a därigenom fick inpräntat i sig vissa idéer om en långvarig »tip and run« kamp, riktad särskilt mot järnvägslinjerna, i deras fulla längd. Dessa idéer utgjorde en viktig grund för sabotagets utveckling under det andra världskriget.²⁶ Detta kan tillsammans med färsk erfarenheter från spanska

²² Se t ex Mao Tse-tung, *Vom Kriege: Die kriegswissenschaftlichen Schriften*, Berlin 1969, s. 45 ff; Vo Nguyen Giap, *Volkskrieg, Volksarmee*, München 1968, s. 22; Georgios Grivas-Dighenis, *Partisanenkrieg heute: Lehren aus dem Freiheitskampf Zyperns*, Frankfurt am Main 1964. Jfr även Heydte, s. 16 ff; 52, 103 ff; Chalmers Johnson, *Revolutionary Change*, London 1968, s. 164; Hahlweg, s. 149, 156 ff, 168, 177; André Beaufre, *Introduction à la Stratégie*, Paris 1963; dens., *Dissuasion et Stratégie*, Paris 1964; Erich Hesse, *Der sowjetrussische Partisanenkrieg 1941–1944 (Studien und Dokumente zur Geschichte des zweiten Weltkrieges, 9)*, Göttingen 1969, s. 9, 255 f.

²³ Hahlweg, s. 18 ff; Rentsch, s. 58 ff.

²⁴ Heydte framhåller att »mehr als die Hälfte der Kleinkriegführung (guerillakrig) ist psychologische Kriegführung, sowohl psychologischer Angriff, als auch psychologische Abwehr und psychologische Rüstung«, Heydte, s. 53. Jfr även ibid. s. 104.

²⁵ Jfr Hahlweg, s. 102 ff.

²⁶ Jfr Hahlweg, som framhållit lärdomarna från de ryska revolutionerna 1905 och 1917 jämte skrifterna av Lenin och Lawrence som viktiga orsaker till att man under det andra världskriget både i öst och väst började tillämpa guerillakrig i större sammanhang. *Ibid.*, s. 112. I detta sammanhang förtjänar det noteras att ledaren för SOE, generalmajor Sir Colin Gubbins, kämpat under Lawrence i

inbördeskriget och från den pågående motståndskampen i andra ockuperade länder hjälpa oss att förstå det danske järnvägssabotaget och dess inriktning. Kanske var denna inte så improviserad och oreflekterad som Trommer menar – och sedd från sina premisser inte heller så helt felaktig.

Teori och erfarenhet kan ej utan vidare överföras från en art av krig till en annan. Det har t ex visat sig när partisanbekämpning tagit sitt mönster från vanlig krigföring. Guerillakrig, eller hur vi nu väljer att beteckna detta slag av krig, har sina speciella kännetecken, möjligheter och begränsningar, vilka man måste väl beakta. Men just därför erbjuder också det danska järnvägssabotaget ett betydande intresse, vilket sträcker sig längre än bara till Danmarks eller motståndsrörelsernas historia under det andra världskriget. Det är inte endast i Schweiz som guerillakrig utgör ett viktigt alternativ för försvarsplaneringen. I Sverige står det f n också i blickpunkten för intresset genom ett aktuellt förslag av general Nils Sköld. Detta är symptomatiskt för den ständigt ökande betydelse man allt sedan dess stora genombrott under och efter det andra världskriget tillmäter guerillakriget. Dess framgångar ger de små och svaga en förhoppning om att kunna hävda sig även inför det moderna militärmaskineriets perfektion.

Detta gör att det finns viktiga och angelägna uppgifter för historikern när det gäller att lägga en grund för sakliga värderingar och bedömningar på detta område och röja upp bland överdrifter och mytbildningar. Insatt i ett sådant sammanhang utgör Trommers avhandling ett mycket viktigt initiativ.

Carl-Axel Gemzell

Arabien. M. R. D. Foot, *SOE in France*, London 1968, s. 2 ff; dens., »The IRA and the Origin of SOE«, i *War and Society: Historical essays in honour and memory of J. R. Western 1928–1971*, ed. M. R. D. Foot, London 1973. s. 68. Lawrences huvudverk *Seven Pillars of Wisdom* utgavs i en privat utgåva år 1962 och i en första offentlig utgåva år 1935. Han uppehåller sig här utförligt vid guerillakrigföringens speciella förutsättningar och uppgifter som skilda från den reguljära krigföringens och vid dess strategiska och taktiska problem. T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom: a triumph*, London 1935, kap. XXXII (s. 188–96) och kap. LIX (s. 333–49).